

Dr. Nordenskjöld, Cand. Kruise og jeg med Baad ind til selve Bunden af Fjorden, hvor vi opholdt os et Døgn. Indlandsisen naaede ikke ned til Fjorden her; der var et bredt, isfrit Land mellem Stranden og Isen, der laa som et forholdsvis tyndt Dække oppe paa de stejle Gnejsfjælde.

Vegetationen var ogsaa her meget kuert af Tørke; høje Græstuer (*Calamagrostis purpurascens*, *Poa glauca* m. fl.), kraftige Lyngtæpper og lavt Pur af Dværgbirk vare de mest iøjnefaldende Vegetationsfænomener; fugtige Muldjordspartier, som de f. Ex. findes mange Steder i det Indre af Scoresby-Sund, traf vi ikke her. Om Eftermiddagen d. 30. August naaede vi atter Antarctic, der i Mellemtiden havde holdt gaaende i Forsblad-Fjord, hvor der ogsaa blev foretaget flere Trawlinger, og stod strax udefter gennem Fjorden. Om Natten maatte Skibet paa Grund af Mørke holde gaaende nogle Timer i Segelsällskapets-Fjord.

Ved Kap Fletscher paa Canning-Land, ved Indløbet til Carlsberg-Fjord, gjordes Landgang d. 1. September, da Ltnt. Koch ønskede at foretage nogle supplerende Maalinger. Carlsberg-Fjord var endnu helt tillagt, kun en enkelt større Revne strakte sig op gennem Fjorden. I geologisk Henseende viste Kap Fletscher sig meget interessant, men en mere gold og plantefattig Plet har jeg aldrig set paa mine Rejser i Grønland.

Vi havde nu i det Væsentlige faaet udrettet alt, hvad vi havde sat os som Maal for Sommerens Arbejder, og maatte ifølge Instruxerne gaa til Island, hvor fristende det end var under de usædvanlig gode Isforhold langs Kysten at gaa mod Nord.

Med et Suk gik vi da mod SØ. med Kurs efter Dyrefjord paa Island; med høj, sydlig Dønning passerede vi d. 2. September et tæt, men smalt Storishælte — paa 70° 44' N. Br. — og naaede d. 5. over et ellers fuldstændig isfrit Hav Dyrefjord, hvor vi skulde komplettere vor Kulforsyning og hente Post.

Efter et Par behagelige Dage, der hovedsagelig tilbragtes paa Hvalfangerstationen Framnæs hos Kapitajn L. Berg, stod Antarctic om Aftenen d. 7. atter over mod Grønland. Dr. Deichmann og Dr. Nordenskjöld samt Ass. Madsen gik fra Borde paa Dyrefjord.

Paa vor Rejse til Angmagsalik traf vi — naar bortses fra nogle enkelte Isfjælde — ingen Is; allerede om Middagen d. 10. fik vi Land i Sigte, men paa Grund af Regntykning kom vi først næste Dag ind i Tasiusak. Til vor store Glæde fik vi af en Kajakmand at vide, at Ltnt. Amdrup og hans Mænd allerede vare ankomne; kort efter kom de om Bord, og Ltnt. Amdrup overtog atter Ledelsen af den samlede Skibs-expedition.

Den anden danske Pamirexpedition 1898—99.

Rejse i Garan.

Af Premierløjtnant i Hæren O. Olufsen.

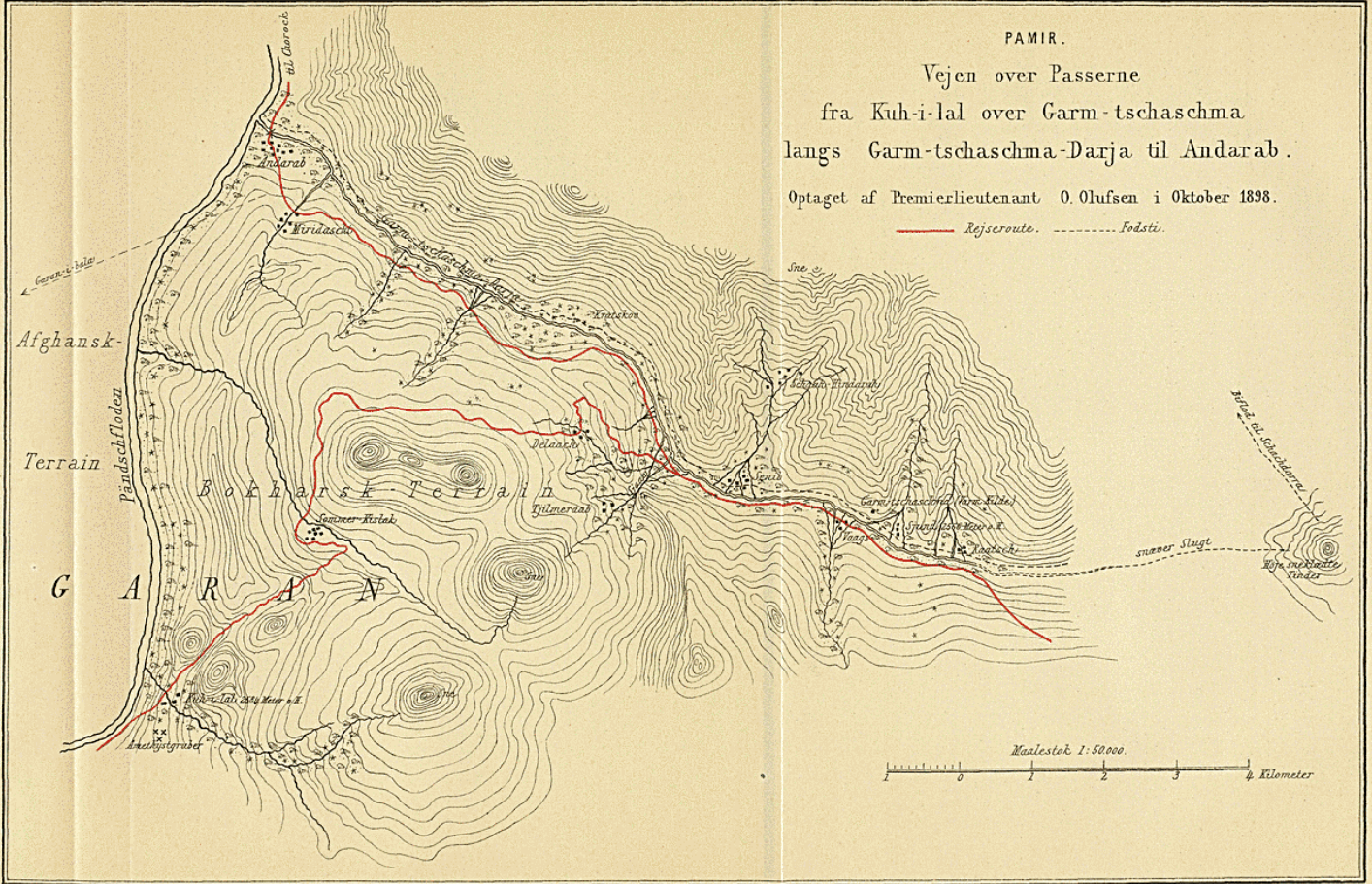
Hermed et Kort.

Provinsen Garan eller Goran bestaar af Pændschflodens og dens Biflodens snævre Bjærgdale og gaar omtrent ret i Nord og Syd fra 37° 0' N. Br. til ca. 37° 20' N. Br. (Se mit Kort i dette Tidsskrifts 14. Bd. 3.—4. Hefte). Dog at sætte Grænsen skarpt efter Grader og Minutter gaar ikke an; vi maa sætte den Grænse, som de Indfødte angive. Denne er mod Syd ved Strømhvirvlerne i Pændschfloden ved Byen Barschar og mod Nord omtrent ved Byen Bartjadéh. Mod Syd grænser Garan til Provinsen Ischkaschim og mod Nord til det gamle Miniaturkongerige Schugnan.

Alle de smaa Provinser i Vestpamirs Dale have tidligere været selvstændige Riger under deres egne Emirer eller Shaher, der indbyrdes sloges om Herre-

dømmet i disse fattige Bjærg egne. Nu staa de alle med russisk Kontrol under Emiren af Bokharas Scepter.

Ved Byen Barschar sættes Garans naturlige Grænse mod Syd, idet Pændschflodens Dal her snævrer saa stærkt ind, at man med Lethed kan kaste en Sten over den. Garanerne have her forsvaret deres Land mod de fra Syd indtrængende Naboer ved at anlægge en lille Fæstning tæt ved Flodens østlige Bred, af hvilken endnu staaer betydelige Rester tilbage i Form af et firkantet Taarn med Skydehuller og nogle Volde, lavede af opdyngede Sten. Paa begge Sider af dette Punkt, som hedder Dar-band (Dørlukket), gaa Bjærgene stejlt op baade i Øst og Vest til en betydelig Højde,

Axel E. Jensen. Kjøbenhavn.

saa at Fæstningen, hvorfra Pile og Sten have kunnet bestryge begge Bredder, har været vanskelig at omgaa.

Hoveddelen af Garan er, som før bemærket, Pændschflodens Dal, der overalt er meget snæver og kun ved Biflodernes Udløb i Pændsch og paa enkelte Bjærgterrasser afgiver en Smule dyrkelig Jord og Plads til de smaa Kislaker (Landsbyer), der ofte ligge meget højt til Vejrs. Dalen er ofte saa snæver, at den kun giver Plads til Floden, og Bredderne, der ofte staa som en Mur ned til de sydende og skummende Vandmasser, ere navnlig ved høj Vandstand om Foraaret særdeles vanskelige og farlige at passere.

Kislakerne, der ligge beskyttede af Pile, Popler, Aprikos- og Morbærtræer, ere meget smaa; de største bestaa af højst 8-9 Huse, og flere have kun 3-4 Huse. De danske Pamirexpeditioners Medlemmer vare de første Europæere paa denne Bred, og vi have ialt fundet 23 Kislaker. Nu er det muligt, at der ligger et Par til, som ere undgaaede vor Opmærksomhed, inde i Bjærgene mod Øst. Sætter man Kislakernes Antal til 25, med ca. 5 Huse i hver og 5 Beboere i hvert

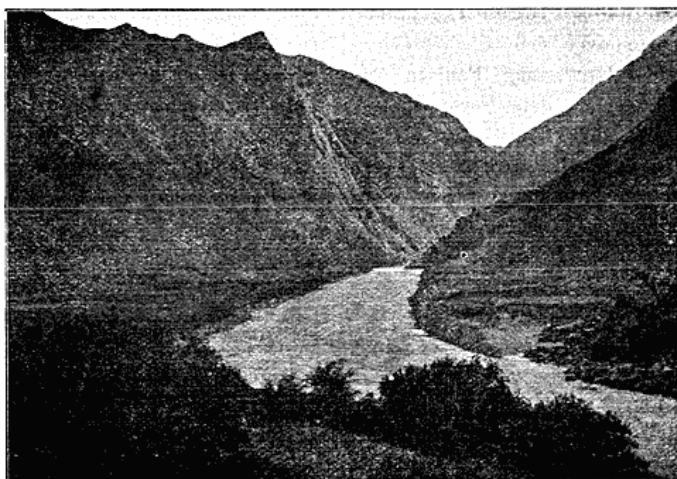
Hus, bliver Indbyggerantallet i Garan ca. 600 Individer. Befolkningen lever af Agerbrug, der drives ved kunstig Vanding gennem smaa Kanaler, som fra Bifloderne ledes ud over Markerne paa Terrasserne, og Kvægavl. Kvæget drives om Sommeren op i Bjærgene. Husene staa da i Landsbyerne paa de lavere Terrasser i Reglen tomme eller kun beboede af de ældste Individer, der ikke mere kunne klavre i Bjærgene; Beboerne leve som Slags Nomader i den varme Sommertid.

Paa min første Pamirexpedition i 1896 havde jeg allerede berejst og kortlagt Pændschflodens Dal, og vi gjorde nu Holdt med den anden danske Pamirexpedition i en af de nordligste Kislaker i Garan, nemlig Kuh-i-lal, for at foretage Ekspeditioner ind i det Indre mod Øst og for at undersøge nyt ukjendt Terræn.

Det var nemlig forekommet mig paa min første Expedition, at der Øst for denne By maatte ligge andre beboede Steder. Passet saa let overstigeligt ud, og Trævæxten syntes at gaa lige op til Paskammen. Tiden var imidlertid for knap til, at jeg den Gang turde gjøre Rejser ud til Siderne.

Kuh-i-lal betyder Ædelstensbjærg efter nogle Ametystminer, som ligge ved Siden af Byen og ikke udnyttes. Byen har nu kun to Huse, hvoraf det ene endda staa ubeboet. Det tilhørte før en afghansk Militærpost, som stod her, da Emiren i Kabul ejede Sydpamir. Afghannerne fortrak imidlertid godvillig fra disse Egne, da Russerne satte sig fast i Nordpamir i 1893, og nu var Naib Jysyf (Josef) Enehersker i sin

By, der kun bestod af hans egen Familie. Naib er en Titel for Byforstanderen i en lille By. I de større Byer kaldes de Aksakaler (af det tyrkiske Ord Aksakal = Hvidskæg, d. v. s. den ældste). Jeg havde i 1896 ydet ham indirekte Understøttelse mod en Bande afghanske Røvere, der vare i Færd med at udplyndre hans Hus, da disse flygtede ved min Ankomst til hans By. Jeg forsynede ham med en Del Klædnings-

Pændschfloden i Garan.

stykker, hvorover Jysyf var meget taknemmelig og ledsagede mig som Vejviser lige til Kalai Wändsch i Darvas. Han var paa denne Rejse en meget nyttig Mand for mig, og jeg havde derfor lovet ham, at, naar jeg næste Gang kom igjen, skulde jeg medtage nogle smukke Gaver af spraglede Tøjer til ham. Disse bragte jeg nu ogsaa, og da han modtog dem i sit lille Lerhus, vendte han sig først med Ansigtet mod Mekka og strøg sig i Skjægget som Tegn paa, at han først havde at takke Allah, fordi denne havde sendt ham mig, og dernæst takkede han mig, som Skik er, ved at gribe begge mine Hænder og derefter bøje sig ned paa Hug og stryge sit Skjæg. Jeg erindrede nu Jysyf om mit tidligere Ønske med ham som Vejviser at stige op ad den skovbevoxede Slugt, der fra Kuh-i-lal gaar omtrent lige mod Øst, at overstige Passet dér og trænge videre

frem i det ukjendte Bjærgkaos for at se, hvad der muligvis fandtes her. Jysyf svarede først undvigende og kom senere med en længere Forklaring om, at der her ikke fandtes hverken Kislaker eller noget som helst Seværdigt. Men da jeg erklærede, at det var ligegyldigt, om der fandtes noget eller ej, men at jeg vilde derind, og han nok kunde mærke, at der ingen Forandring skete i mine Planer, kom det ud af ham, at der dog fandtes nogle Huse og en varm Kilde derinde. Enten har Jysyf ikke gidet foretage denne Tur, eller ogsaa har han, der indkrævede Skatten i dette Distrikt, helst villet skjule, at der fandtes Beboere, for at kunne stikke Pengene i sin egen Lomme.

Til d. 18. Oktober bestemtes Ekursionen, hvortil vi kun medtog et Telt, 8 Dragere, vore egne Rideheste samt Vaaben, Ammunition og Proviant. Adjunkt Hjuler overtog Kommandoen over den tilbageblevne Lejr og Folkene for, medens Cand. mag. Paulsen og jeg udførte Turen mod Øst, at føre dem Nord paa til Byen Andarab og dér afvente vor Tilbagekomst.

Kuh-i-lal ligger paa en vanskelig tilgængelig Terrasse, der udmærket egner sig til Forsvar, hvad den tidligere herboende afghanske Militærpost vel ogsaa har haft Blik for; den har en Højde af 2584 M. (maalt af mig i 1896) o. H. Terrassen er bevoxet med bugnende højt Græs, der tidligere paa Sommeren er Skjulested for et Mylr af meterlange Slinger, vistnok en uskadelig Snogear, som ved deres Masse gjøre Opholdet mindre idyllisk, end det ellers vilde være. Desuden vrimler det her af Skorpioner, Falanger og Edderkopper, som jeg i 1896 tidligere paa Aaret gjorde Bekjendtskab med. Disse Dyr vare imidlertid nu i Oktober krøbne i Skjul for ikke at vise sig før næste Aar. Terrassen er, som flere andre i Garan, tillige mærkelig ved sin store Masse af overordentlig store Skjærplanter, der danne hele Smaalunde, særlig ved Bredden af den lille Flod (Biflod til Pænsch), der fra den evige Sne mod Øst flyder ned over Terrassen og afgiver rigelig Vanding hele Aaret igjennem. Højstammede Popler, Pile, Morbær- og Aprikostræer, vilde Pære- og Æbletræer trives her. I de lune Revner i Bjærgsiderne gror et Flor af vilde Roser og flere andre Smaabuske, og i Naibens Have fandtes Morgenfruer, Opiatvalmuer, Stokroser og Græskar. Over Smaabuskene laa som et Vattæppe af Clematissens dunede Frø, hvorunder Smaafuglene havde deres Tilflugtsteder. Af Fuglevildt er der ellers kun lidet. Med Undtagelse af Skaden, som findes overalt i Syd- og Vestpamirs Dale, saas kun enkelte Flokke Duer, der havde deres Reder i Klipperevnerne, og den lille, graabrune Bjærg-

høne, hvis Kaglen næsten stedse lød fra de smaa Lunde ved Flodbredderne højt over os. Denne Bjærg-høne er meget yndet af Befolkningen i Garan og holdes ofte i Bure, der laves af flettede Vidjer. Den sorte Krage og enkelte Ørne og Falke ses nu og da; derimod har jeg aldrig truffet Sangfugle i Garan.

Tidlig om Morgenen d. 18. Oktober gik vi fra Kuh-i-lal og tog efter Jysyfs Raad Kursen mod Nord-øst op ad en meget stejl og besværlig Slugt, som gaar op mellem to isolerede Toppe. Ved at gaa langs Floden mod Øst vilde vi efter hans Udsagn ende i den evige Sne, hvad vi senere ved Selvsyn fra Pashøjden kunde bekræfte. Stien gaar stadig i et højt, stenet Flodleje, hvor Hestene med stor Vanskelighed føres op fra den ene Afsats til den anden. Her er fuldstændig blottet for Trævæxt, men meget højt Græs, der i Forsommeren sikkert afgiver god Græsgang for Bjærgtadsjikernes Kvæg. Omtrent oppe i Pashøjden, som jeg efter Stigningernes Vinkel og Skridttælleren bedømte til c. 1500 M. over Kuh-i-lals Terrasse, alt-saa c. 4000 M., drejer Stien lige mod Vest, og vi træffe pludselig en lille By, bygget af ophobede Sten og med flade Tage, dannede af store Skiferstykker. Hvert Hus bestod af forskellige, firkantede Rum med Arnesteder og i Midten af Byen en Plads indhegnet af høje Stenvolde, Fold til Kreaturerne. Det var en saakaldet „Ajaak“ eller Sommerlandsby, hvor Garanerne i den bedste Græstid opholde sig med deres Kvæg, hvilket er noget lignende som i Norge at drive til Sæters. Nord for denne Ajaak passerede vi en lille Bjærgbæk, som endnu paa denne Aarstid førte sparsomt Vand ned til Pændsch, og derefter fulgte vi et Stykke lige mod Nord en af de Indfødte tiltraadt Vej, der slynger sig henad en Bjærgtopps vestlige Skraaning. Denne Bjærgtop er en isoleret Kegle med 2 Toppe. Sydøst for denne ligge endnu 2 fremtrædende Toppe, beklædte med evig Sne. Her paa Stien ere vi i Pashøjden. Man har herfra en efter Bjærgforhold meget vid Udsigt, mod Vest over Pændschflodens Dal og Bjærgene paa afghansk Side. Bjærgene virke her, som næsten overalt i Pamir, ved deres imponerende store og tunge Former; ikke ved mange udviklede Spalter eller Mylr af Tinder, men ved mægtige terrasserede Kolosser, hvorpaa de smaa Landsbyer med et Par Træer, der skygge over Husene, ligge som paa Hylder den ene over den anden, og fra hvilke Hylder de indfødte, fattige Tadsjiker ikke uden bydende Nødvendighed stige ned. Der findes Oldinge, som leve her i det sunde Bjærgklima til deres hundrede Aar uden nogen-sinde at have forladt deres Terrasse. Stien, vi fulgte,

gaar næsten stadig her i samme Nivean og er meget bekvem at passere med sikre Heste, der ikke sønse de bratte Afgrunde, som hist og her ligge lige under Stien. Paa Nordsiden af den dobbelttoppede Kegle drejer Stien mod Øst og gaar nu i utallige, smaa Slynninger med bratte Fald ned til den lille Kislak Delaack, som kun har to Huse.

Hvad Garanerne med deres tynde, ugarvede Læderstøvler, der udmærket egne sig til at klavre omkring i Bjærgene, kunne præstere i Retning af Marschture,

Bjærgterrasse. Da Lastdragerne vare i Forvejen med vore Kjøkkenredskaber, maatte vi laane saadanne i Kislaken, og det eneste, vi kunde opdrive af Metal, var et Kobberfad og en Tjajdusch (Tekande). Garanerne leve det mest primitive Liv, man vist kan tænke sig, men herom i det følgende.

Fra Delaack gaar Stien i et Utal af Slynninger med bratte, vanskelige Fald ned langs Floden Sijaav (Biflod til Garm tjaschma Darja) og dens Bifloder, der vande Bjærgskraaning og afgive Vand til de smaa

Indfødte fra Garan.

er næsten utroligt. Det at klavre et Par Tusinde Meter til Vejrs og ned igjen paa den anden Side, er for dem en ren Bagatel. Efter at vi vare naaede op i Pas-højde, satte de afsted forud med deres Byrder. Hoppende og springende i Zigzag, som det var en Leg for dem, saa vi dem forsvinde ned i Dalen.

I Delaack holdt vi Hvil og spiste vort obligate Maaltid, bestaaende af Ris, Kjød og Te, medens de faa Beboere i de to fladtagede Lerhytter og deres halveller helnøgne Børn i Afstand betragtede disse Fremmede, som aldrig før havde været paa deres lille

Terrasser, hvorpaa de Indfødte med stor Flid dyrke hvert lille Stykke brugelig Jord. Sijaav kommer fra de tidligere omtalte sneklædte Toppe Nordøst for Kuh-i-lal. I Sijaavs Opland passerede vi to Kislaker, en paa 8 Huse uden Navn og Byen Tjilmaraab paa 7 Huse. Omkring Floden Sijaav og dens Bifloder findes et idyllisk smukt lille Opland, som ligger terrasseformet til højt op paa Bjærgskraaning. En Mængde smaa Kratskove omgive de Indfødtes dyrkede Marker og smaa Stenhytter, hvilket betydelig forøger den landskabelige Skjønhed. Fra Skraaning se vi Nord for

Garm tjaschma Darja Byen Shaah Hindarah højt oppe paa en bred Terrasse ved Udspringet af en lille Biflod til Garm tjaschma Darja. Denne By kan ikke ses fra Dalbunden. Det er i det Hele taget ofte Tilfældet, at man ikke kan se disse smaa Byer, naar man færdes langs Flodløbene. Kommer man derimod et Stykke til Vejrs, opdager man tit, at der over Byerne ved Floderne ligger Rækker af Smaabyer højt op over disse ved de smaa Bjærgbække. Her i det skovløse Terræn har Topografen imidlertid stedse den Fordel, at han paa lang Afstand kan pejle dem. Efter at have krydset Floden Sijaav gaa vi ved den lille Landsby Senib over Garm tjaschma Darja, der her ikke fører mere Vand, end at man kan ride over den. Vi fulgte Stien paa Flodens Nordside forbi et System af ret interessante Springkilder, Garm tjaschma (varm Kilde), til Landsbyen Sjund, hvor vi slog Lejr henad Eftermiddagen og hejste det danske Flag, det første europæiske Flag, der har vajet her.

Som sædvanlig her i disse Egne flokkedes Byens mandlige Befolkning om os; Kvinderne slog Tørklæder over Hovedet og skyndte sig ind i Husene, gennem hvis Dørsprækker de frygtsomt betragtede de Ankomne, medens Børnene hylende forsvandt fra deres Legepladser paa de flade Tage, og Hundene, de smaa Mynder, gjorde en frygtelig Støj.

De Indfødte, som med deres Aksakal, en stor, smuk, sortskjægget Mand, kom ud for at forhandle med os gennem Naib Jysyf, der fungerede som Tolke i den garanske Dialekt, modtog os med overraskede, mistænksomme Blikke, som om de vilde sige: „Hvad i Alverden ville I dog her?“ og som om det var en stor Ulykke for dem, at vi kom; men da Jysyf havde talt med dem i nogen Tid og fortalt vor bokharske Beg, Mirza Abdul Khader, hvad de Indfødte meddelte ham angaaende vort Komme, blev de snart beroligede, og Aksakalen kom med et stort Træfad fuldt af smaa Brød som Tegn paa, at vi vare velkomne. (Jeg er forøvrigt sikker paa, at Mirza kun oversatte for os den Del af Samtalen, som han mente, vi kunde være tilfredse med). Dette Tegn paa Høflighed skal den Fremmede, efter hvad jeg har forstaaet, aldrig undlade ligefrem at fordre, naar han besøger Bjærgfolkene her og i det Hele taget overalt hos Muhamedanerne i Centralasien; thi ved en fremmed Muselmands Besøg bringes der ham strax et lille Maaltid, der i Kvalitet og Kvantitet svarer til hans Rang og Stand. Fordrer den fremmede Evropæer ikke dette, anser den Indfødte ham for en lavtstillet Person, som man kan behandle efter Forgodtbefindende. Man skal helst fordre saa

meget, som de Indfødte ere i Stand til at yde, thi dette svarer til deres Forestillinger om en stor Mand, og ved Afrejsen bør man da heller ikke glemme at yde dem tilstrækkelig Gjengjæld i Gaver eller Penge for den Høflighed, man maaske indirekte har tiltunget

Fattig Indfodt fra Garan.

sig. Saadan er det nu en Gang Skik og Brug her, hvorefter man maa rette sig.

Foruden Sjund ligger endnu Kislaken Vaags overfor denne paa Flodens Sydside, og lidt højere oppe ad Udspringet ligger Kislaken Raatsch, som kun har to Huse. Ved Raatsch ender den dyrkede Del af Dalen. Denne, der forøvrigt er meget snæver lige fra den store Kratskov i Dalen Nordvest for Tjilmaraab, snævrer ved Raatsch ind til en sand Klippesprække, omgivet paa begge Sider af mægtige, stejle Skræninger, der ere meget vanskelige at bestige. Ind gennem Sprækken flyder Garm tjaschma Darja med rivende Løb som en lille Bjærgbæk, der udspringer paa mægtige, sorte Tinders snedækkede Tøppe, som fuldstændig spærre Udsigten mod Øst. Fra Raatsch skal der findes en Passage, som gaar over det meget vanskelige Pas Schitkar mod Nordøst til Floden Schachdarra (eller Schachdarja = Hornfloden, formodentlig

opkaldt efter de mange opkastede Horn af Ovis Polien og Kyjiken). Mod Sydøst fører en Sti op i Bjærgene, og jeg antager efter dennes Retning at dømme, at den maa føre over nogle vanskelige Passer Syd paa til Vakhan ved Byen Darschaj. Indbyggerne i Darschaj fortalte nemlig, at man til Fods ad vanskelige Stier over Gletschere kunde gaa mod Nordvest fra denne By til Provinsen Schugnan. Paa denne Maade vil man altsaa kunne gaa fra Darschaj mod Nordvest til Raatsch og herfra til Schachdarra over Schitkar, videre langs Schachdarra til Schugnan uden at gaa Omvejen langs Pændschfloden i Garan.

Vi planlagde denne Tur fra Sjønd til Darschaj over Gletscherne, men den blev uigjennemførlig paa Grund af indtrædende heftige Snestorme i Bjærgene rundt om os. Sneen hvirvlede lystigt ogsaa nede i vor Lejr, saa tæt, at vi næppe kunde se en Haand for os. Vi maatte derfor skynde os med at besigtige den Del af Dalen, forinden vi sneede inde her, hvilket vi ikke vare belavede paa. En stærk Kulde om Natten, hvor Temperaturen sank langt under Frysepunktet, fik Bjærgbækkene til at fryse og bedækkede Jorden med et tæt Lag Rim, hvilket gjorde Opholdet mindre behageligt i Lejren, hvor vi kun havde medtaget et Par Tæpper til at hulle os i om Natten.

Den snævre Dal, hvori Udsigten til alle Sider var spærret af høje, næsten golde Skraaninger og mod Øst af sorte, truende Tinder; de smaa usle Stenhytter, der mere saa ud til at være beregnede paa under- end paa overjordiske Skabninger; Sneen, der hvirvlede omkring de sorte Tinder, og den umaadelige Stilhed, som kun brødes af den lille Flods Rislen over Stenene og Springkildernes Plasken i de gulgrønne Bassiner, hvorfra Dampskyer stod op over nærliggende Altre, gav det Hele et eget fantastisk Præg. Man var som henflyttet til en hel anden Verden, og Tankerne gik Aarhundreder tilbage; en underlig Drømmetilstand blev ofte Følgen her som i mange andre af Pamirs snævre, for Omverdenen godt skjulte Dale.

Ialt havde vi fundet otte Kislaker her i Dalen med et Antal af c. 33 Huse med c. 150 Indbyggere, som leve af det sparsomme Agerbrug, der drives paa kunstigt vandede Terrasser, og en Smule Kvægavl. Kvæget bestaar af nogle smaa Oxer, Faar og Geder. Heste saa vi ingen af, og Markerne pløjes med en primitiv Træplov, der bestaar af to Stammestykker, der ere falsede ind i hinanden, og hvoraf den bageste er den længste og er hugget til i en Spids, som roder op i Jorden, naar Oxen med Aaget over Nakken og Vidjebaandet om Halsen trækker den hen over Jorden.

Kun ved Bredden af Floderne og i smaa Render i Bjærgskraaningerne, hvor Snevandet kan sive ned, findes sparsomt Græs til Kvæget. Hvad Trævæxten angaar, er Dalen begunstiget fremfor de andre Pamirdale. Ved Flodbredderne voxer Pil, Poppel, Caprifolier, en Art Rønnebær og Hippophae, og indtil meget højt op paa den stejle Bjærgskraaning Nord for Garm tjaschma Darja voxer Juniperus, der her ere ret store og se ud i Afstand som Graner. De voxer som Følge af den fattige Grund meget spredt, med ca. 100 M. Afstand mellem hver og aldrig i tætte Lunde som i Alaibjærgene Nord for det egentlige Pamir. Et Stykke Nordvest for Tjilmeraab, ved Garm tjaschma Darja, findes endog en stor Skov af højstammede Pile og Popler, hvilket, naar undtages ved Floden Schachdarras Bredder, er et sjældent Syn i Pamir. Baade de Indfødte og de i Pamir stationerede russiske Tropper have meget ondt ved at forskaffe sig Brænde og navnlig Gavntømmer, der ofte maa slæbes fra et en Snes Mil fjærn Sted til Stationerne. Paa vor Vinterstation i Chorock ved Gundfloden maatte vi saaledes hente alt vort Brændsel til Vinteren fra et Punkt ved Schachdarra, der ligger 8 danske Mil fra Chorock.

Det her i Garan saavel som ogsaa i Dele af Schugnan og Vakhan eksisterende Kvæg, Oxer, Faar og Geder, udmærker sig ved sin fænomenale Lidenhed. Enten maa det være en særlig Dværgrace eller ogsaa en paa Grund af de fattige Forhold forkrøbet Art. De voxne Oxer ere ofte ikke større end en almindelig Kalv, og de voxne Faar og Geder ikke større end to Maaneder gamle Lam her i Danmark. Jeg havde allerede bemærket dette paa min første Rejse, og da jeg ved vor Ankomst hertil paa denne Rejse viste mine Medrejsende disse smaa Faar og Geder, udbrode de: „Ja, men det er jo Lam og Kid!“ men snart saa de, at andre endnu mindre, sande Legetøjsdyr, diede disse formodede smaa Lam og Kid, saa der var ingen Grund til Fejltagelse. Det er virkelig en fænomenalt lille Dværghort eller forkrøbet Race, der er den almindeligste her, og paa vor Vinterstation Chorock kunde vi som Regel ikke faa andet Slagtekvæg, hvoraf et Stykke næppe var tilstrækkeligt til at mætte en sulten Mand.

Garanerne, der sammen med Befolkningen i Schugnan, Roschan og Darvas sikkert maa regnes for at være de rene af den tiloversblevne Rest af de gamle Iranere, henføres i Etnografien under Benævnelsen Galtschaer. Det er utvivlsomt, at de høre til samme Folkeklasse som Tadsjikerne i Turkestan og Bokhara, hvorfor Benævnelsen Bjærgtadsjiker maaske vilde være

den mest oplysende. Det er et middelhøjt (sjældnere af høj Væxt) Folk med mørkt Haar og mørke Øjne og skarpe, fine Ansigtstræk. Mændene ere især smukke i Barndoms- og Oldingealderen. De gamle Garanere med det hvide Skjæg og den skarpt skaarne Næse havde et særdeles raceædelt Udtryk. Mændenes Dragt bestaar af en folderig, hvid Uldkaftan, der naar dem til Hælene, og vide, brune eller hvide Benklæder, som enten ere stukne ned i de korte, brune, ugarvede Læderstøvler eller hænge løst over dem. Støvlerne, der ere af blødt Læder, bindes fast om Anklens med vævede Uldbaand. Paa Hovedet bære de en lille, brun Uldhætte, der ligner en Stormhue, som kan trækkes ned over Ørene, eller ogsaa efter afghansk Skik en hvid Turban, der kun bestaar af et Par Vindinger over Hovedet.

Kvinderne bære i Garan til Forskjel fra i Vakhan og Shugnan en Dragt, der meget ligner de russiske Bønderkoners, et Uld- eller Bomuldsskjørt og derover en løst siddende Trøje. De gaa utilslørede, men have gjerne et lille Tørklæde om Halsen, som de ved fremmede Mænds Ankomst kaste over Hovedet. Deres væsentligste Smykke er deres lange, sorte Haar, der for de Ugiftes Vedkommende bæres udslaaet,

og for de Giftes i to lange Piske ned ad Ryggen. Undertiden have de Kjæder af Lapis-lazuli eller af Aprikoskjærner trukne paa en Snor om Halsen eller et Par Tøjdupper, der hænge om Skuldrene, hvori Amuletter, der ofte bestaa af skrevne, muhamedanske Bønner. Børnene ere som Regel klædte i en lille, hvid Uld- eller Bomuldskaftan og paa Hovedet bære de en lille, hvid Uldhue. I den varme Tid gaa Børnene oftest helt nøgne og de Voxne barfodede. En Beklædningsgjenstand, som ellers ikke bruges blandt Centralasiaterne, findes mærkelig nok her i disse Egne. Det er lange, i mangehaande Mønstre strikkede Strømper, en udmærket Fødbeklædning, som vi paa vor Rejse ofte drog Nytte af om Vinteren. Paa denne Aarstid bære de Faareskindspelse eller Pelse af Ulve- eller Kyjiskind.

Den hjemlige Industri er saa ringe som næsten muligt, og Befolkningens Fornødenheder staa i Forhold hertil. Det hvide eller sortebrune Uldtøj væve de paa en primitiv Væv i lange, smalle Stykker, og Tøjet beholder den Farve (brun eller hvid), som Faareulden har. Enkelte væve nogle smaa, grove Tæpper, hvor Mønstret kun bestaar i brede, brune og hvide Striber. Snore, Baand og Reb til Kvæget flettes og snos af Uld; det sidste ofte af Vidjer. Deres Husredskaber ere de simplest mulige; nogle grove Lerkrucker med vid Hals, hvilke alle forfærdiges i Sebak paa afghansk Side og ikke ulig vore gamle nordiske, udskaarne Træfade, og enkelte Kobberfade, som ere indførte fra Afghanistan; smaa, flettede Straakurve, som forfærdiges i Ischkaschim; nogle korte, smaa Skedeknive og Segle

til at høste Korn og Græs med; Buer af Træ med Tarmsnore, som de ved at lade Strangen slaa ind paa Ulden rense denne med, og nogle Sigter til at rense Korn i, lavede af Snore, ere i Reglen det Hele. Enkelte Garanere kjærne Smør, der ikke smager som dansk, men har en egen ubestemmelig fedtet Smag. Til Produktion af Smørret anvendes en meget primitiv Kjærne, der sammenstilles paa følgende Maade: En stor Ler-

Kvinder fra Garan.

krukke stilles op ad en af de fritstaaende Piller, som bære Husets Tag; ned i denne Krukke sættes en Stang, der forneden er forsynet med Vinger, Stangen gaar foroven gennem et Par med runde Huller forsynede Træstykker, der fastbindes paa den frit staaende Pille. Ved en Snor, der anbringes paa Stangens øvre Ende, sættes denne i roterende Bevægelse ved med begge Hænder afvekslende at trække i den ene og anden af Snorens Ender; nogle have ikke saa fint indrettede Apparater til Smørproduktionen, men ryste kun Mælken i en Blære som Kirgiserne.

Til Rafinementer i Husholdningen kjende Garanerne ikke. Deres Maaltider bestaa i Mælkeretter, Kjød- og Fedtspiser, hvortil de ofte mangle Salt, der er et meget kostbart Kryderi her. Følgen heraf er hyppigt optrædende Mavesygdomme. Brød nydes ikke

som hos os til daglig Brug; det bages som Regel i smaa, runde Kager af Hvedemel, der, for at gjøre Kagerne sødlige, blandes med Mel af malede, tørre Morbær, som trives ret godt i disse Egne. Sukker er en ganske ukjendt Vare. Brødet nydes helst varmt og er usyret. Brødkornet males i smaa Vandmøller, hvor en lille Turbine af Træ sætter en raat tilhugget, flad Sten, der gnider mod en lignende, i Bevægelse. Møller af denne Art findes overalt i Vestpamirs Dale, men da Afstandene imellem disse ofte ere ret store, males Kornet ofte med Haanden, hvortil benyttes en udhulet og en rund Sten. Det sidstnævnte Redskab anvendes tillige til dermed at producere en Substans, som de Indfødte anvende til at oplyse deres Hytter med. Den ligner Beg og males sammen af Frø af en Kornblomst og Aprikoskjærner, som smøres paa Enden af en Pind.

Huse i Garan.

Skjønt Garanerne bygge deres Huse af det simplest mulige Materiale og ikke have megen Sans for Udsmykning eller Vedligeholdelse af dem, er der altid en bestemt Stil i deres Maade at bygge paa, og Indretningen er altid den samme overalt, saavel i de rigeres som i de fattiges. Det egentlige Beboelseshus er paa de tre Sider omgivet af en Mur, der paa Indgangssiden sammen med smaa Sidemure danner en større Forgaard, hvori Kvæget opstaldes. Paa de to andre Sider af Huset staa Ydermuren tættere op ad Huset, saa at der kun her er Plads til en smal Gang, som undertiden er helt lukket og undertiden har en Udgangsdør paa Husets Bagside. Huset, som altsaa ligger inden for denne Mur, er bygget af let Bindingsværk, hvor Tætningsmaterialet bestaar af flade Skiferstykker, der opsamles i Bjærgene, og Ler. Det er som Regel kvadratisk. I hvert Hjørne er stillet en raat tilhugget Træstamme, og midt i dette Kvadrat rejses fire lignende Træstammer, der som Søjler staa frit inde i Huset. Ovenpaa disse Stammer lægges andre paa kryds og tværs, og Taget, der dannes af Riskviste og Hø, som dækkes med Ler, har paa Midten et firkantet Hul, der lukkes med en Luge. Gjennem denne Luge, der aabnes og lukkes med en Stang inde i Huset, komme Luft og Lys ind og Røgen ud fra Arnen. Ved lave Tværmure, der ikke naa Loftet, og som gaa fra de frit staaende, indre Piller til Ydermuren, deles Periferien af Værelset i afdelte Baase, hvori hver Familie, hvis der er flere, eller hver Kone, hvis Husherren har flere Koner, have hver sin Baas til Børn og Ejendele. Disse Baase ere ved Lerforhøjninger

hævede over Stuens Gulv. Arnen findes altid til højre for Indgangen, og kun i et Par Huse, der vare opførte af Afghanerne, laa Arnen til venstre for Indgangsdøren. Lige overfor de før omtalte Baase, der ligge til venstre for Indgangen, er opkastet en c. 1 M. høj og meget bred Lerforhøjning. I denne Forhøjning fører et Hul ned til Ildstedet, der er et Hulrum i Forhøjningen med Aabning (Fyrhul) ud i Værelset, og nedenfor Fyrhullet findes tre mindre, aabne Fyrsteder og Askekummer. Paa Hullet i Forhøjningen sættes de større Lergryder, og de mindre stilles ind i Ilden i selve Fyrrummet. Der er udmærket Træk i disse Arnesteder, men de have den ubehagelige Side, at Rummet foroven snart fyldes med Røg, saa at man maa kravle omkring paa alle fire i Værelset for ikke at blive kvalt af Røgen, der ikke tilstrækkelig hurtig kan komme op gennem Loftslugen. Forhøjningen, hvori Arnen findes, bestaar i det Indre af lutter Hulrum, der foroven lukkes med et lille, rundt Laag og tilmures. Her i disse Rum gjemme de Indfødte deres Brødkorn, for at det ikke skal blive ødelagt af Fugtighed og rimeligvis ogsaa for at værne det mod Tyve. Aabningen til dem er nemlig med velberaad Hu gjort saa lille, at kun et lille Barn kan gaa igjennem Hullet ned i Magasinerne. Naar nyt Korn skal hentes op, bliver et Barn puttet derned for at bringe det op i Lerskaale. Naar der ikke er tilstrækkelig Plads i disse smaa Magasiner i Arneforhøjningen, bygges smaa tærningformede Huse, der staa frit ud fra Husets Ydermur, og hvortil Indgangen er i Toppen af dem i et lignende, lille, tilmuret Hul. Paa Arneforhøjningen stilles baade Agerbrugs- og Husredskaber, og i Muren over Arneforhøjningen saavel som ogsaa inde i Baasene findes mange smaa Nischer, hvori Hønsene have deres Rede om Vinteren. I kolde Nætter huses baade Mennesker og Dyr i Arnestuen, hvoraf Følgen er, at Svineriet bliver endnu værre, end det var i Forvejen.

Om Natten hvile Beboerne, som de staa og gaa i Klæderne, paa et Leje af Hø, Pjalter og Faare- eller Ulveskind. De smaa Børn lægges som Regel i en lille Kasse af Træ, foret med Uld og Pjalter. Paa en af de ved Arnen nærmest staaende Piller er anbragt et lille Træhylster med flere Huller, hvori de før omtalte Fakler sættes. De lange Fakkelpinde rage langt ud i Rummet og saaledes, at de dryppe ned i Askehullerne. Ved festlige Lejligheder anbringes flere Fakler, og undertiden findes ogsaa i Husene smaa Lerlamper, hvori en fedtet Væge brænder. Husets Indre er tilroget og tilsodet overalt. En uhyggelig Stank og et

Myr af Lopper er det, man erindrer bedst fra disse fladtagede Stenhytter.

Garanerne ere alvorlige og flittige Folk, som man sjældent ser le eller spøge. Manden, der som Regel kun har én Kone, fordi han oftest ikke har Raad til at have flere, behandler sin Hustru mere som Ligestillet end som en Undergiven. Han tager hende med paa Raad i alle vigtigere Anliggender, og Børnene betragtes som en Guds Gave, der hygges om med stor Omhu og Kærlighed. Trods man saa godt som aldrig hører de Indfødte synge i det Frie, mangle de dog hverken Sans for Vokal- eller Instrumentalmusik. De forfærdige nemlig en Slags Guitar (Ribaab) af Aprikos-træ, forsynet med fire Strænge og en Slags Tamburin, overtrukket med Gedeskind. Det er dog som oftest kun ved festlige Lejligheder, særlig Bryllupper, at de synge deres monotone Sange med Akkompagnement af Ribaab og Tamburinen, men da hører man dem ogsaa ofte til langt ud paa Natten.

De Indfødtes Religion er noget vanskelig at bestemme. Jeg tror at maatte sige, at Hovedbestanddelen i den er Rester af Ildtilbederreligionen og Overtro, tilsat i Aarenes Løb med Brudstykker af Islams Lære. Da Afghanerne indtil 1898 ejede Dalene i Vest- og Sydpamir, kom schitiske Dervischer og Mullaher hertil, maaske mere af pekuniær end religiøs Interesse. Disse syntes imidlertid ikke at have virket særlig kraftigt for at faa Schiahreligionen indført; thi da jeg i 1896 passerede Garan, udspurgte jeg næsten hver Mand, jeg traf, om hans Religion, og de erklærede alle som én, at de hverken vare Schiah eller Sunna eller overhovedet Muselmænd. Heller ikke gjorde de Naamas (Muhamedanernes daglige Bønner) eller havde Moskeer eller Machitter (smaa Bedehuse) som ellers overalt hos Islamitterne. Da Russerne tog Terrænet fra Afghanerne og overgav det til Bokhara i Efteraaret 1896, blev Forholdet noget andet, idet Bokhara sendte en Stab Mullaher hened for at udbrede den sunnitiske Lære, hvilket de have udført paa en meget radikal Maade, idet enhver, der ikke strax sluttede sig til Sunnareligionen, truedes med korporlig Revselse. I 1898 og 99, da vor Expedition for anden Gang passerede disse Egne, erklærede de Indfødte til vor store Forbavselse, at de vare Muselmænd. Enkelte Mullaher have oprettet Skoler, hvori de samle de Indfødtes Børn og lære dem Regning, Skrivning og Religion, hvilket i alt Fald for Kulturstandpunktets Vedkommende betyder et Fremskridt, og fra de flade Tage lyder nu hist og her i Provinsen Mullahernes højlydte Bønner de obligate fem Gange om Dagen. Det maa vistnok

anses for sandsynligt, at Beboerne her ere Rester af de gamle Zoroastrier, der fra Centralasien, maaske ved Muhamedanismens Indtrængen, ere flygtede ind i disse snævre Bjærgdale. I Avestaen omtales dog allerede Pamir som et yndigt Land, hvor Menneskeslægtens Vugge stod, men som senere blev ødelagt paa Guds Bud, da Menneskeslægtens Ondskab tiltog. Dette kunde jo tyde paa, at disse Dale allerede længe før Zarathustras (Zoroaster) Tid vare beboede, hvilket jeg imidlertid i denne foreløbige Afhandling ikke kan komme nærmere ind paa.

Vor Station i Sjund maalte jeg med Hypsometer til 2566 M. o. H. Floden Garm tjaschma Darjas Fald fra Sjund til dens Udløb i Pændsch bliver c. 200 M. paa en Strækning af c. 11 Km.

De varme Springkilder.

Omtrent 350 Meter Vest for Sjund og tæt ved Floden Garm tjaschma Darja ligger et interessant System af varme Kilder, der tillige ere en Slags Nationalpark eller rettere et helligt Sted for Dalens Beboere. Kilderne kaldes Garm tjaschma (varmt Vand) og ligge langs Ryggen af en skarp Klippe, der har Retning i Ø.-V., medens Hovedkjæden, der begrænser Dalen mod Nord, har Retningen N. 65° V.

De bestaa af ti større Udstrømningshuller, alle i en Linje, og en Mængde mindre. Af de fleste bobler Vandet kun lige over Udstrømningsaabningen, men flere af dem dannede Vandspring, hvoraf et højest oppe paa Rygningen sendte en varm Straale 12 Cm. i Vejret, og et andet lavere nede sprang 30 Cm. vandret ud fra Klippen. De føre alle grøngult, svovlholdigt Vand, og en Stank af Svovl staar op fra Klipporyggen, der synes aflejret af Kilderne selv. Paa begge Sider af Udstrømningslinjen havde der dannet sig naturlige Bassiner af Aflejringer, hvis Lag ligge over hinanden som paa en Hvepserede. Et Par Kilder havde et lille Krater paa 8 Cm. i Diameter, og op af disse Kratere vældede en Masse smaa, hvide Kugler, nogle af Størrelse som en lille Ært, men de fleste ganske smaa. Disse Smaakugler, der lignede Sukkerkugler, bestod af Kalksubstanser, der ere krystalliserede under Trykket opad, idet de hvirvles rundt i Straalen. Kilderne ligge c. 25 M. over Floden Garm tjaschma Darja og have saaledes en Højde af 2590 M. o. H. Omtrent 250 M. lige over disse Kilder, oppe paa selve Dalens Nordskraaning, ligge flere ældre Aflejringer, ganske af samme Art som de før omtalte, der tyde paa, at her i tidligere Tid ogsaa har været varme Kildespring. Temperaturen

i Udspringene varierede mellem 59,2° og 31,0° C. og Bassinernes Temperatur imellem 42,0° og 25,0° C.

Paa en Afsats i Klippen nedenfor det østligste, øverste Kildeudspring, hvor dette vælder ned, er ved et Trærækværk, der omgiver dette lille Plateau, dannet en lille, indhegnet Gaard, som omslutter en Masse smaa Spring, der boble ud af Smaahuller, hvis Diameter ikke er større end et almindelig Blyants. Dette er de Indfødtes hellige Sted, som betegnes ved et lille, primitivt Alter ved Siden af det øverste Udspring, der vælder ud over den indhegnede Plads. Alteret bestaar kun af nogle naturlige Huler i Klippen ved Siden af Udspringet. Her findes paa Afsatser i disse Huler anbragt en lille Kobberlampe, en lille Lerlampe og en rund, sort Sten. Over Alteret vajer paa en Stang en hvid Fane, og paa Stangens Top er der anbragt en Jærnhaand med udspilede Fingre. Denne Haand har sikkert en symbolsk Retydning, idet den ofte findes indhugget paa Klipper og Sten i Vakhan samt paa en med Indskrifter forsynet Sten, som af Expeditionen er hjembragt herfra til Nationalmuseet. Lerlampen er som de i Turkestan almindelig brugte, hvorimod Kobberlampen bestaar af en lille Skaal, der hviler paa en c. 1 Kvarter høj Kobberfod med forsirede Arme. Lignende Kobberlamper have vi fundet i smaa Helligdomme i Vakhan, hvilke ville blive Gjenstand for mere indgaaende Omtale i en særlig Afhandling om Vakhan. I Gaarden foran Alteret forrette de Indfødte deres Andagt ved at knæle foran de tændte Lamper. Ved større Fester slagtes Kvæg paa Klippen, og de Rige beværte deres fattige Naboer.

De Indfødte bade i det svovlholdige, varme Vand i Bassinerne, der efter deres Sigende helbreder alle Sygdomme. Nøgne Børn laa under vort Ophold her og plaskede i Bassiner, hvis Temperatur var 42°, og fra Omegnens Dale sker der Valfart til det hellige Sted. Omkring Udløbene nede paa Klippens Side voxer røde, graa og grønne Alger, som i Forbindelse med det før Omtalte gave Stedet et højst fantastisk Udseende. De graa Alger voxede i 39° varmt Vand, de røde i noget mindre varmt længere nede ved Udløbsrenderne, og endelig de grønne lavest nede.

D. 20. Oktober afgik vi atter fra Sjung langs Garm tjaschma Darja til Anderab. Vore Folk rystede af Kulde, da vi om Morgenen stod op og beredte os paa

Afmarsch; de lignede sande Dødnings, og hvad der forværrede deres i Forvejen mindre tiltalende Ydre, var, at de havde malet sig med sort Sværte under Øjnene, hvilket efter deres Udsagn var et godt Beskyttelsesmiddel mod Blusset fra Baalene og Solstraalerne, og nogen Ret heri havde de vistnok. Denne Skik er meget almindelig, navnlig blandt Kirgiserne i Højlandene. En sort Sten, som de finde i Bjærgene, og som vistnok er en Slags Grafit, anvendes hertil. Stenen kaldes Symetash eller Schirmatash (Øjensværtesten). Et Punkt ved Søen Jaschikul, som er omtalt af mig i en tidligere Afhandling i dette Tidsskrift om denne Sø, hedder Schirmatash, og Skikken at male sig under Øjnene for at skjærme disse mod Sollysets skadelige Indvirkning mentes af de dér normadiserende Kirgisere at være indført af Kineserne, der tidligere have været i Besiddelse af Egnene ved Jaschikul.

Efter at have pakket vore Sager paa Lastdragernes Rygge og foræret vor Vært, Aksakalen i Sjung, nogle spraglede Tøjer som Tak for udvist Gæstfrihed, gik vi ad Stien langs Garm tjaschma Darjas sydlige Bred mod Vest. Passagen her er overordentlig smuk og malerisk. Halvdelen af Vejen gaar Stien langs Floden gennem Krat og Buskads, derefter i utallige Slyngninger langs bratte Afgrunde, hvor Klippevæggene staa stejlt ned til Floden. Medens Skraaningen Syd for Floden væsentlig gaar jævnt op til de højere Toppe Nord for Kuh-i-lal, staa Skraaningen Nord for Floden som en imponerende mægtig Bjærgskrænt uden Kløfter eller Slugter af Betydning, lige fra Bifloden forbi Senib til Andarab. Den har Udseende her af en eneste mægtig Sten, der her dæmmer op imellem Floderne Garm tjaschma Darja og Schachdarra. Garm tjaschma Darja har saaledes fra Nord kun de tre paa medfølgende Kort indlagte Bifloder, medens den fra Syd modtager sex Tilløb, hvis Lejer fure den sydlige Skraaning i mange indviklede Slugter, hvor Buske, Græs og rindende Smaabække bringe en behagelig Afvexling fra den kæmpemæssige Mur mod Nord, der paa Toppen er beklædt med evig Sne og dens Sider med spontan Trævæxt af Juniperus.

Uden Uheld af nogen Art naaede vi ved Middagstid Andarab, hvor Adjunkt Hjuler laa med Lejren i god Behold.